

СТОРІНКИ З МИНУЛОГО

Лютий
2025 р.

ВИДАННЯ ДРОГОБИЦЬКИХ КРАЄЗНАВЦІВ Число 2 (34)

МІСЯЧНИК ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(мовою оригіналу)

Дня 1 серпня ц. р. минає 25 літ від часу, коли неблаганна смерть вихопила з-поміж живих великого нашого поета – Лесю Українку. Втрату цю згадувати тим болючіше, що Леся Українка була тоді в найвищому розгарі своїх творчих сил і могла створити ще багато нових чудових творів, таких самих, а може ще й кращих за ті, що тепер є славою й гордощами українського письменства.

Важка недуга, сухоти, мучила її вже від дитячих літ і точила її тіло ціле її страдницьке життя. Але в цьому кволі, знівеченому сухотами тілі, горів такий дужий і повний життєвої снаги дух, що не дав їй піддаватись і коритись недузі, і ще більше наповнив її поетичне слово завзяттям, боевістю.

Справжнє ім'я Лесі Українки було – Лариса Косач, по чоловіці – Квітка. Вона була донька Петра Косача, що був головою зїзду мирових посередників¹⁾ і мав невеличкий маєток на Волині. Тут, у містечку Звягелі й народилась Леся Українка 27 лютого 1872 року.

Мати Лесі Українки, Ольга Косачева, була відомою українською письменницею, що писала під прибраним іменем Олена Пчілка (1849–1930). Вона була гаряча українська патріотка й виховала всі діти в українському дусі.

Вчила вона їх сама дома та й сама склала для них українську читанку з творів українських письменників, що тоді були переважно заборонені російським урядом. Українських шкіл тоді на Україні не було, бо уряд їх не дозволяв, і Косачевої діти знали тоді далеко більше про Україну й українські справи, ніж інші українські діти, що вчилися у російських школах і там-таки, здебільша, московщились.

Та й ціла тодішня українська інтелігенція (з малими винятками) була вже помосковщена. Вихована в московській школі, працюючи на московській службі, вона не вживала мови українського народу, вважаючи її надто простою. Тільки

дехто з української інтелігенції, головно, письменники, культурні діячі, зберегли своє українське національне обличчя й відчували свій зв'язок із українським народом, бажаючи освідомити його національно. Цих українських інтелігентів називали народниками, бо вони стояли за культурну, мирну працю для українського народу: писали популярні книжечки, літературні твори з селянського життя, а то йшли на села за вчителів, лікарів, агрономів, тощо. Ще інші творили гуртки для складання українського словника, для перекладів чужомовних творів на українську мову, для збирання народних пісень, казок, переказів і т. ин. Але національно-політичні справи вони залишали з боку, якогось змагання за права для українського народу вони не виявляли. Їм досить було плекати рідну мову, пісню, народній одяг, поза народній побут вони не виходили. Більші вияви українського культурного життя, як ось письменство, наука, шкільництво, видавництва, преса – були заборонені, і народники з цим, здебільша, мирились.

Мати Лесі Українки, Олена Пчілка, була теж народницька письменниця, й вона виховувала Лесю в любові до українського народу. Так виростала вона в українськiм докiллi, в умовах сiльського життя, серед чудової волинської природи, вряди-годи навідуючись на Полтавщину, до містечка Гадячого, дуже гарно положеного над річкою Пслон, що вливається до Дніпра. Звідтіля була родом мати Лесі, сестра відомого українського вченого Михайла Драгоманова (1841–1895).

Леся Українка (сидить) у часі побуту в Чернівцях 1901 р. Ліворуч стоїть О. Кобилянська, в домі якої Леся гостювала.

¹ Мирові посередники в колишній Росії – урядовці, що полагоджували спори між дідичами та селянами, звільненими з кріпацтва – опісля ж наглядачами над волосними урядами («правліннями») й залагоджували відклики волосного суду (друга інстанція волосного суду).

Климент Квітка,
чоловік Лесі Українки

Але вже в 9 році життя у неї появились сухоти, які кинулись на кости ноги. Через те й дальшу науку довелось побирати Лесі дома; тут вона пройшла цілу середню освіту, тільки короткий час пробувши на науці в Києві.

Життя серед природи, самотність і недуга мали свій вплив на вразливу Лесину душу, в ній дуже скоро пробудилася поетична снага. Уже 13-літньою дитиною вона почала писати вірші й мати післала їх до Галичини, де українське слово могло вільніше розвиватись. Тут, у галицьких літературних журналах уперше були друковані ці вірші малої поетки, що для неї мати прибрала імя – Леся Українка. А як їй було 20 років, у Львові вийшов перший збірник її віршів під назвою «На крилах пісень» (1892).

І всі інші збірки, аж до 1905 р., появлялися то в Галичині («Думи і мрії», Львів, 1899), то на Буковині («Відгуки», Чернівці, 1902), а так поодинокі твори друкувалися по українських часописах і журналах («Житє і Слово», що його видавав Франко в 1894–1897 роках, «Літературно-Науковий Вістник» від 1898 р. і ин.) Львова й Чернівців. Леся Українка жваво листувалася з галицькими й буковинськими письменниками, передусім із Іваном Франком та Ольгою Кобилянською, з якою щиро приятелювала й навіть побувала якийсь час у неї гостем (1901 р.).

Поезії Лесі Українки спершу стояли сильно під впливом поезій давніших українських письменників: Шевченка (1814–1861), Куліша (1819–1897), Старицького (1840–1904). Але дедалі поетка шукала власних, своєрідних способів вислову. Маючи дуже широку освіту, знаючи багато європейських мов, начитана у творах всесвітньої літератури, Леся Українка перекладала твори майстрів європейської поезії, а далі й сама почала писати цілком по новому, даючи у своїх поезіях і нові думки і нові віршеві форми.

І як її не вдоволяли обрії тогочасної української поезії, так і не вдоволяли її квалітет, оспалість і безсилля сучасного їй покоління. Її сучасники-поети оспівували селянський, здебільша спокійний побут або закисали в сльозах та наріканнях на тяжку долю українського народу.

Леся Українка усвідомила собі, що завдання письменства инакше, що його завдання – боротьба і служба для громади. Світ її думок був чужий таким плачам. Вона далеко виросла понад тогочасне покоління, вона хотіла вирвати його з такого стану, влити в нього своїми віршами силу до

боротьби й віру в перемогу. В її віршах раз-у-раз лунають заклики до боротьби, вона гостро виступає проти тогочасного покоління за його примирливість із тогочасним станом, за його байдужість, терплячість, називаючи його «паралітиками з блискучими очима», «рабами», «невільниками продажними, без сорому, без честі...»

Вона ж сама – квола, хвора жінка, її «єдина зброя», її «меч для катів» – її слово. І її слово, бадьоре, сильне, пісня, співана серед лиха, зробили її в нашому письменстві після Шевченка – як сказав Франко – єдиним мужчиною на всю Україну.

А й сама вона від боротьби не відтягалась. Коли серед молодшого покоління наростала революційна хвиля (згадаймо повстання «Революційної Української Партії» на Україні 1900 р.), Леся Українка почала із своїм приятелем Іваном Стешенком² готувати і друкувати у Львові малесенькі книжечки соціалістично-революційного змісту. А коли після 1905 р. настала змога в Росії вільніше висловлювати свої думки, вона і у віршах і в драмах, друкованих уже на Україні, і в пресі ширила свої думки, в пресі закликала до боротьби за волю. А щоб змити чуйність тодішньої гострої цензури, вона у своїх творах співала про інші народи, які терпіли неволю та знуцання, але своєї боротьби за волю не припиняли.

Але в парі з тим, як розвивався письменницький талант Лесі Українки, розвивалась і її недуга. Сухоти ускладнювались, перекидались то на легені, то ще й на ногу, недуга змушувала лежати непорушно в ліжку, а потім – виїздити до інших країн на лікування. Лікувалась Леся в Криму, Італії, в Єгипті, в Карпатах, і на якийсь час це їй помагало. Вона подружилася з українським музикознавцем Климентом Квіткою і з ним виїхала на Кавказ. Але недовго втішалася подружнім життям. Сухоти перекинулись на нирки, і 1 серпня 1913 р. Леся Українка розсталася з цим світом. Дня 7 серпня її тіло привезено до Києва й тут похоронено на Байковому кладовищі, де спочиває багато українських діячів, письменників, тощо.

Лишилися її твори: поезії, поеми, драми, оповідання. Твори ці, великої мистецької вартості й сили, щойно тепер найшли своїх читачів у сучасному поколінні, яке з цих творів учиться, як треба любити рідний народ і його волю.

К. КРЕЧЕТ

Часопис «Життя і Знання». – Львів,
липень-серпень 1938 р., С. 197-198.

² Іван Стешенко (1872–1918), український письменник і громадський діяч, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, перший Генеральний секретар (міністер) освіти за Української Центральної Ради, вбитий більшовиками в Полтаві.

СУМНА ДОЛЯ ДРОГОБИЦЬКИХ ПАМ'ЯТНИКІВ

(Історична розвідка)

За часів перебування Галичини у складі Австрії (1772 – 1918), з 1867 р. – Австро-Угорщини, в Дрогобичі були зведені три пам'ятника, два з яких – Грюнвальдській битві та дрогобицькому Лицареві присвячені перемозі над загарбниками, один – польському поетові А. Міцкевичу. Усі вони були демонтовані: пам'ятник А. Міцкевичу у 1918 р., дрогобицькому Лицареві – у 1919 р., Грюнвальдській битві – у 1950-ті роки. Тож виникає цілком слушне запитання: хто і з якої причини до цього приклався?

Пам'ятник А. Міцкевичу.

Видавництво Л. Розеншайна в Дрогобичі, 1913 р.

Пам'ятник А. Міцкевичу (1799 – 1855) був споруджений у 1894 році. Закінчилася Перша світова війна (1914 – 1918), однак розпочалася польсько-українська (1918 – 1919), оскільки створення Західної Української Народної Республіки (ЗУНР) зустріло шалений спротив поляків. Саме у листопаді 1918 р. і був демонтований згаданий пам'ятник. Поляки підозрювали у цьому українців (зунрівців), однак прямих доказів не мали. У ті буремні часи нерідкими були різного роду провокації, тож достеменно не відомо, хто приклав до цього руку. У 1947 р., на місці демонтованого, був зведений новий, дещо змінений пам'ятник – погруддя поета, яке було відреставровано у 1997 році.

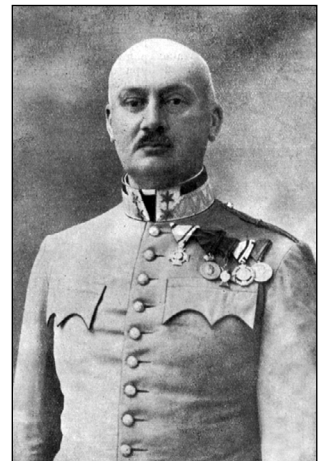
Значно незавидніша доля спіткала два інших вищезгаданих монумента. Дрогобицький Лицар урочисто відкритий на пл. Ринок 14 травня 1916 р. з нагоди першої річниці звільнення міста і повіту від московських окупантів під час Першої світової війни¹. Однак у 1919 р. був

демонтований. Існує кілька версій, хто приклав до цього руку.

У квітні 1919 р. мало місце так зване Дрогобицьке повстання. Соціалісти спробували захопити владу, однак їм це не вдалося. Бунт одразу ж, протягом одного-двох днів був придушений Гуцульським куренем, надісланим з фронту Українською Галицькою армією (УГА). Версію, що соціалісти повалили дрогобицького Лицаря, а є й такі, що її підтримують, взагалі не варто розглядати, оскільки вся увага бунтівників у той короткотривалий проміжок часу була прикута до захоплення влади та урядових установ і їм було не до Лицаря.

Історик Богдан Лазорак стверджує, що монумент демонтували зунрівці, себто українці, а відтак, на його думку, пам'ятник немає потреби відновлювати. Посилається на розпорядження української влади про обов'язкову заміну усіх написів на урядових установах, освітніх закладах, крамницях на українську мову. Напис на п'єдесталі Лицаря був виконаний латиною – «PRO PATRIA» – «За Батьківщину». Тож, на думку історика, саме це й спровокувало його повалення. Однак, виникає цілком слушне запитання: чому ж за таким мовним принципом зунрівцями не був демонтований пам'ятний камінь Грюнвальду? Адже напис на таблиці², прикріпленій до нього, був виконаний не українською, а польською мовою. Отже, робимо висновок, що у згаданому розпорядженні не йшла мова про пам'ятники.

Тож чи могли українці демонтувати Лицаря, який постав з нагоди перемоги над їхнім залятим ворогом – москалем? Очевидно, що ні. Не забуваймо, що ініціатором відкриття монументу

Полковник уланів австрійської армії Казимир Павло Гужковський. Під час Першої світової війни – повітовий староста в Сокалі і Дрогобичі, ініціатор спорудження дрогобицького Лицаря.

² Старожили-колекціонери оповідають, що ця таблиця якийсь час зберігалася у відомого дрогобицького шанувальника старожитностей Йосипа Паховчишина (1911 – 1991). Її подальша доля невідома.

¹ Окупація Дрогобича і повіту московитами тривала з вересня 1914 по травень 1915 року.

мента був виходець з давнього українського шляхетського роду Казимир Павло Гужковський, на той час повітовий староста в Дрогобичі. Зрештою, на відкриття Лицаря прибули й численні українські достойники, серед яких і посол до Галицького сейму А. Горбачевський, який приїхав аж з Відня! Згодом, в часи ЗУНР, був повітовим комісаром Дрогобицької повітової ради і, звісно ж, згідно логіки, не міг дати дозволу на демонтаж пам'ятника.

Лицар в зброї для міста Дрогобича і повіту, 1916 р.

Відкриття Лицаря, на якому були присутні тисячі українців, перетворилося в гучне свято. Про це писали часопис «Шляхи» (Львів, 30 червня 1916 р., С. 471-472) та газета «Українське слово» (Львів, 17 травня 1916 р., С. 1-2).

Із вищевикладеного випливає, що твердження Б. Лазорак про повалення Лицаря зунрівцями є неприйнятним, тим паче, що історик до сьогодні так і не надав жодних прямих доказів на користь свого бачення з цього приводу.

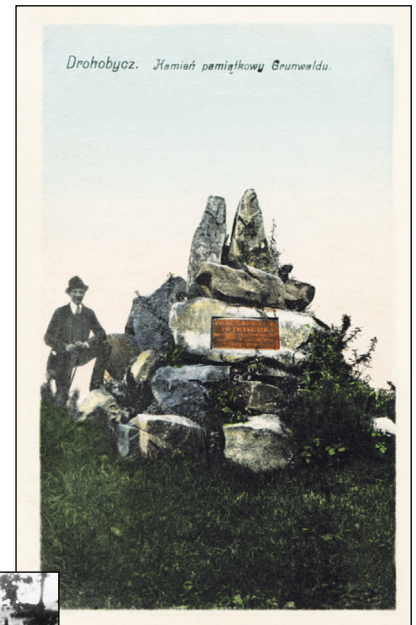
Ще одна версія щодо демонтажу Лицаря – до цього приклалися поляки. Виглядає цілком правдоподібною, оскільки могла мати місце помста за вищезгаданий пам'ятник А. Міцкевичу, який, як вважали поляки, повалили зунрівці.

У другій половині 1919 р., після падіння ЗУНР, починається окупація Галичини поляками, яка тривала до вересня 1939 року. Напис на п'єдесталі Лицаря «PRO PATRIA» – «За Батьківщину» міг нагадувати українцям про боротьбу за рідну землю, що було неприйнятним для поляків.

Зрештою, маємо спогади Івана Губицького (1901 – 1995) – знавця історії Дрогобича і громадського діяча. Свого часу з ним спілкувалися краєзнавці Роман Пастух та Петро Сов'як. «Натомість за неодноразовими спогадами очевидця, тоді 18-річного І. Губицького, невдовзі після окупації Дрогобича польські вояки накинули на скульптуру лінву, прив'язали до коня, звалили, стягли вниз і кинули в потічок Побук³» (Р. Пастух. Дрогобич і дрогобичани. – Дрогобич, 2021 р. В-во «Посвіт», С. 35). Як бачимо, версія перетворюється в історичний факт.

Доля пам'ятного каменю Грюнвальду така ж незavidна, як і дрогобицького Лицаря. Був спо-

Пам'ятний камінь Грюнвальду. Видавництво Л. Розеншайна в Дрогобичі, 1913 р.

Родина Заdereцьких біля пам'ятника Грюнвальдській битві. Фото 1950-х рр.

руджений у 1910 р. з нагоди 500-річчя Грюнвальдської битви, поруч з парафіяльним костелом ап. Варфоломея та Діви Марії. Битва відбулася в Пруссії 1410 року, поблизу сіл Грюнвальд і Танненберг. У ній німецький тевтонський орден, метою якого було захоплення польсько-литовських земель, зазнав нищівної поразки від об'єднаного війська, до складу якого входили поляки, українці, литовці, білоруси, словаки, чехи. Демонтований за радянської влади, у 1950-ті рр., оскільки нагадував мешканцям міста про перемогу над загарбниками, а саме такою ця влада сприймалася значною більшістю дрогобичан. Окупанти це добре розуміли і винесли вирок монументу. Варто зазначити, що під час німецької окупації (1941 – 1944) німці його не чіпали, хоча він був споруджений з нагоди перемоги над їхніми предками.

У 2010 та 2016 рр. мали місце спроби відновити два вищезгадані пам'ятники, однак, на жаль, вони поки що не увінчалися успіхом. Це говорить про те, що дрогобицька громада ще й досі важко хвора, оскільки мають місце суперечки, яких, згідно логіки, не мало би бути.

Володимир САДОВИЙ

³ Побук протікає поруч з міським парком на вул. Трускавецькій.

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»: МИСЛЬ – ЦЕ МИСЬ, ТОБТО БІЛКА

«Чи не гоже було б нам, браття, // Розпочати давніми словами // Скорбну повість про Ігорів похід, // Ігоря Святославовича? // А зачати нам отую пісню // По сьогоднішніх бувальщинах, // Не по намислу Бояновім, // Боян-бо наш віщий, // Як хотів кому пісню творити, // Розтікався мислю по дереву, // Сірим вовком по землі, // Сизим орлом попід хмарами...».

Сподіваюсь, читачі знають зі шкільної лави ці початкові рядки з видатного літературного твору нашого народу XII століття «Слово о полку Ігоревім», по-іншому «Слово про Ігорів похід», які навіть задавали учням вивчити напам'ять. Щоправда, вивчити за давньоруським оригіналом, а не в перекладі на сучасну українську мову. Згадав я їх знову під час пошуку відповіді про походження рідкісних фразеологізмів: «Мокрий (змок), як льопка» (до нитки, весь) і «До панахту» (цілком, вщент), що побутують на моїй Стрийщині і, можливо, де-інде. Врешті-решт облишив безрезультатне заняття і повернувся до процитованого початку «Слова...».

Відразу скажу, що не вбачаю потреби долучати свої «п'ять грейцарів» до двохсотлітньої дискусії без крапки над і про його можливого автора-галичанина, а також до когорті перекладачів поеми різними мовами. Достатньо лише нагадати, що їх налічується багато десятків. Зокрема, серед українських перекладачів і «переспівувачів» цілого твору або окремих частин із нього були такі письменники і вчені, як Михайло Максимович, Іван Вагилевич, Маркіян Шашкевич, Тарас Шевченко, Іван Франко, Степан Руданський, Юрій Федькович, Омелян Огоновський, Микола Аркас, Панас Мирний, Василь Щурат, Михайло Грушевський, Богдан Лепкий, Іван Огієнко, Володимир Свідзінський, Юрій Лисенко, Леонід Махновець, Дмитро Білоус, Наталя Забіла, Ліна Костенко та інші.

Далі звужу повторне цитування уривку із «Слова...» до чотирьох слів, а саме до: **«Розтікався мислю по дереву»**. Пояснення міститься у виданому в двох книжечках «Слові про Ігорів похід» (Київ, «Дніпро», 1982): «Більшість дослідників і перекладачів залишають цей текст без тлумачення. Оскільки такий образ явно книжний, деякі учені припускають виправлення мислю на мысію (мысь – білка-летяга). Гадаємо, що в первісному рукописі «Слова» на місці мислю могло бути мезгою (давньоруське мезга – сік із дерева). Тоді образ набуває природності: «розливався (весняним) соком по дереву». На перший погляд, виглядає гейби правдоподібно і вмотивовано, якби не одне але. Що, коли невідомий автор «Слова...» мав на увазі не, даруйте іронію, висаний

з пальця гіпотетичний сік із дерева, а щось інше? Чому висаний з пальця? Бо той сік не вписується в логічний «тваринний» ряд із сизим соком і сірим вовком. Не вписується, і все.

Перед продовженням розповіді про пошук вірогіднішого тлумачення згадаю, як у різний час перекладали це «темне місце» в поемі різні дослідники. Завдяки мудрому Інтернету це звучить так: Маркіян Шашкевич: «Розливався мислю по дереві»; Іван Франко: «Розтікався розумом по дереву»; Максим Рильський: «Розливався думкою по дереву»; Дмитро Білоус: «Розтікався думкою по дереву»; Юрій Лисенко: «Розливався думкою по дереву»; Василь Шевчук: «Розливався мислю по дереву»; Ліна Костенко (з Віктором Шевчуком): «Розтікався мислю по дереву»... Перелік прізвищ перекладачів можна продовжувати, однак у кінцевому підсумку отримаємо повторення тих самих варіантів тлумачення. Не виключаю існування ще якихось варіантів, однак через відсутність письмових джерел мені невідомих.

Свого часу зробив цікаву спробу наблизитись до розгадки цього «темного місця» із «Слова...» письменник Степан Пушик у своєму дослідженні «Дараби пливуть у легенду» (Київ, «Радянський письменник», 1990). Після слухних роздумів у логічному напрямку він, однак, несподівано дійшов висновку: «Гадаю, що й цього достатньо, аби слово «мыслію» не змінювати на «мысь» – білку, хоча в Опочецькому районі Псковської області так білку називають». І це тоді, коли на підставі доказового, нехай і віддаленого від Галичини підтвердження тотожності назв мись і білка, йому були карти в руки розвинути думку. Можливо, з боязні осоромитись після її озвучення дослідник повернув голоблі в бік авторитетних попередників, але захотів бути оригінальнішим.

У руслі сказаного він припустив, що коли Боян починав пісню творити, то найперше співав про космічне дерево життя, верх якого вінчав цар птахів – орел (символ бога неба), далі оповивав мислю все дерево, біг вовком по землі. Нібито Боян міг «розтікатися мислями по дереву» світовому, а новітній поет починає від 1 травня 1185 року. Виглядає, тут маємо справу з надуманим філософуванням на тему якогось абстрактного космічного світового дерева життя, тоді як у поемі йдеться про реальне, земне, живе, очевидне. На думку спала відома бувальщина з життя двох видатних учених. Один застав другого вдома, як той щось розмішував у ринці, і припустив, що, напевно, колега злив до купи якісь хімічні речовини й проводить з ними експеримент. На що другий посміхнувся і відповів: «Облиш, я смажу собі яечню».

Як видно, з авторитетом перелічених осіб Степанові Пушику таки було важко дискутувати на користь відмінного свого пошуку правильної відповіді. На противагу йому взяв на себе таку відповідальність автор цієї публікації. Погодьтесь: ну не в'яжеться це розтікання і розливання мисю, мисю, мисью, розумом чи думкою по дереву або дереву з тим самим сизим орлом і сірим вовком. Не в'яжеться, і край! Це настільки алогічно, що видно, як мовиться, навіть неозброєним оком. Бо при чому тут абстрактна мись, мисль, думка, розум і т. п. в одному логічному ряду з двома конкретними дикими тваринами, котрі водяться в нас від незапам'ятних часів?

Після сказаного згадалась афористична строфа відомого поета: *«Потів, потів; утомлений пристав, // Від ларчика відстав, // І як його відкрити, все ж не здогадався: // А ларчик просто відкривався»*. Ось і тут. Не інакше, як у процитованому уривку зі «Слова...» йдеться не про, даруйте, вже кілька разів згадані мись, мисль, думку і розум, а про звичайну лісову пухнасту красуню-вертихвістку білку, котра живе на деревах! Тепер «темне місце» із твору звучить на диво просто й зрозуміло: «Розтікався білкою по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом попід хмарами!» До речі, крім білки, мастачкою лазити по деревах є і наша пухнаста кітка, яку на Прикарпатті звуть мицька, миця і так і кличуть: «Миць, миць!». Ба більше, місцевим синонімом слова кіт є слово мацько, мацьо. Відчуваєте звукову, буквену і понятійну схожість миці, мисі і маця? Позаяк кішка справдана одомашнена і живе в людській оселі, а білка залишається диким звірком і живе в лісі, то й із цього погляду вона природньо пов'язується з представниками дикої фауни – орлом і вовком.

Водночас давно спостережений зв'язок малого хутрового звірка білки з польським *mysz* і чеським *mys* зі значенням миша як теж малого хутрового звірка. Усіх їх об'єднує праслов'янське слово *mysь* – білка, тобто малий хутровий звірок. Протягом довгих століть внаслідок розмовної практики відбулося розрізнення: в українській мові воно зберегло первісне значення, а в інших слов'янських мовах і окремих діалектах закріпилось за мишею. Попри сказане, і тут, і там білка й миша означають малих хутрових звірків-гризунів, лише білки – на дереві, а миші – на землі або під землею.

Закінчивши опрацювання доступних джерел до теми даної статті, я прийшов саме до цього дуже правдоподібного висновку, але стримався від передчасного вигуку: «Еврика!» – «Знайшов!». Чого доброго, в читачів могло би скластися враження, ніби всі видатні і відомі перекладачі та дослідники «Слова...» стільки десятиліть і навіть століть блудили між трьома соснами, а ваш покірний слуга перефразовав відоме прислів'я на кшталт: «Одним махом усіх побивахом» і заткнув

їх за пояс. Тому хотілося знайти підтвердження вченого авторитета, котрий незалежно від мене прийшов до такого самого висновку. І він знайшовся в особі українського мовознавця, доцента, заслуженого працівника освіти України Олександра Авраменка. У програмі телеканалу 1+1 «Урок української мови» в YouTube-і 2 лютого 2022 р. він висловився чітко й однозначно. Мовляв, якщо знати, що в давнину мислю чи мисю називали білку, то все стає на свої місця.

Нарешті до сказаного «з приводу» долучився і штучний інтелект. У деяких діалектах української мови, стверджує він, слово мись дійсно використовувалось і подекуди продовжує використовуватись у значенні білка. Це слово має глибоке коріння і пов'язане з праслов'янською лексикою. У карпатських діалектах, зокрема на Гуцульщині та в деяких частинах Лемківщини, мись фігурує саме в значенні білка і часто вживалось у фольклорі та народних назвах. Висновок: слово мись у значенні білка є архаїчним і діалектним і в сучасній українській мові не використовується. Втім, його можна зустріти в етнографічних матеріалах та деяких сучасних говорах. Справді, від письменника Миколи Васильчука я дізнався про побутування мисі-білки в його рідному селі Великому Ключові на Коломийщині, не виключено, що і в інших населених пунктах Гуцульщини. У селі Полонній Сняцького повіту на Закарпатті відоме село Мисцова, де зафіксовано прізвище Мицьо, яке ймовірно походить від назви білки-мисі-миці за аналогією до інших «тваринних» прізвищ на кшталт Вовк, Медвідь, Лев, Лис, Заяць, Борсук, Лось, Хом'як тощо. На Прикарпатті зустрічається й прізвище Мисів. Аналогічні приклади не є винятком з правила.

Можна довіряти цілком, частково або взагалі не довіряти штучному інтелекту. Попри це, він оперує всією гігантською базою інформації в Інтернеті, і в даному випадку його пояснення збігаються з викладеними висновками. Втрачає сенс і подальше вживання крилатого вислову «Розтікатися мислю по дереву», який вживали письменники Юрій Шовкопляс (роман «Людина живе двічі»), Роман Федорів (роман «Отчий світільник») та інші. То що, надалі дослідники глумачитимуть слово мись з імовірно помилково переписаним кимось у поемі на мисль зі значенням розум, думка, бо оригінал не зберігся, чи віддадуть перевагу білці? Як кажуть, поживемо – побачимо. Бо он скільки разів преса писала (наприклад, свого часу Михайло Шалата у газеті «Літературна Україна»), що перший рядок чудової пісні «Ніч яка, Господи, місячна, зоряна» на слова Михайла Старицького, проте наші виконавці продовжують уперто співати її на советський лад без згадки про Бога: «Ніч яка місячна, зоряна, ясна», і хоч ти їм кіл на голові теши!

Роман ПАСТУХ,
журналіст, письменник, краєзнавець.

РІДНА МОВА

(мовою оригіналу)

Як показує дійсність, багато людей ще не знає повної духовної цінності своєї рідної мови та її значення для духовного й морального здоров'я й розумового розвитку нації. З цього виникає поверхове, а ще частіш – байдуже відношення до її природи, чистоти й органічного розвитку та найширшого вжитку. Рідна мова, каже проф. О. Потебня, це скарбниця духовних надбань і живих цінностей, що їх здобула собі нація за тисячеліття попереднього історичного й духовного життя поколінь, це продукт їх думання, переживань і відчужань, колективного розуму, творчості, поступу, радощів і горя. Рідна мова – це природний засіб думання, що зростає й набирає собі все більшої сили та удосконалення в живім слові й на письмі. Він органічно зв'язаний із природою нації, її індивідуальністю й особливостями. Через рідну мову нація виявляє себе назовні, нею показує себе в своїй духовній істоті, з нею живе й розвивається, через неї проявляє себе суб'єктом культури. **Зректися рідної мови – це спустошити свою душу від цінностей нації, від її природних засобів думання та запліднення його ідеями.** Кожна національна мова має свою психологію, і цим зв'язана з своєю народністю, що, як суб'єкт культури, утворила її як вияв своєї душі, розуму й сумління, і в ній має джерело для свого життя й розвитку. Всі культурні мови в Європі виростили з простонародних мов: англійська, французька, німецька, італійська й ін. Вони витиснули штучну панську й письменницьку латинську мову і цим відкрили людству широкий шлях до освіти, культури й прогресу в цілому світі. Це при нормальному розвитку мови.

Начиняти рідну мову механічним внесенням до неї чужих її природі елементів – це калічити живий склад мови, дух її, думання народу, його психіку, сумління, бо мова зв'язана з ними органічно. Творять живу мову нарід і носії духа народности. Цей внутрішній зв'язок рідної мови з народністю глибоко зрозумів Шевченко, коли писав: «Знать, од Бога і голос той і ті слова», а поет кн. Вяземський схарактеризував словами: «Язык – це сповідь народу, в нім чуються його природа, жива душа й побут рідний».

Сповідь – це справа сумління, що вимагає щирости, душевности, чистоти без жадного фальшу. В цім зв'язок її з мораллю і моральне значення. Сповідатися чужим сумлінням не можна, а тільки своїм. Переклад – це далеко не

Należność pocztową uszczono gwarantem.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, TEL. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О.№ 7110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ Проф. Д-р ІВАН ОГИНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1-60 ЗЛ. ВЛ ГРАНИЦЕЮ 2 ДОЛЯРИ (АБО: 35 КОР. ЧЕСЬК., 180 ЛЕЙ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРКІВ НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК II. ЛЮТИЙ 1934 РОКУ ЧИСЛО 2 (14).

Наша театральна вимова.

Питання про всеукраїнську літературну вимову стоїть у нас широким неораним перелогом. Не маємо ще відповідних підручників усталеної всеукраїнської вимови, не маємо тут взагалі ані ясної думки, ані будь-якої одноманітної традиції. Вагагалі, в ділянці літературної вимови живемо так, як живе звичайна етнографічна маса, і далеко нам тут до того поступування, що характеризує культурну усталену націю.

«Рідна Мова» від початку свого кидав в маси величне мовне гасло: Для одного Народу — одна літературна мова й вимов а, один правопис. Ставимо вимову поруч із літературною мовою, надаємо вимові ому об'єднанню Народу більше значення, як об'єднанню правописом. Літературна вимова — це ознака певного ступеня культури інтелігентної людини, — в цілому культурному світі прийнято судити про ступінь інтелігентности людини власне із її літературної вимови: якщо людина вимовляє місцеву вимову, то вже з того самого дивляться підозріло на її школу, на ступінь її інтелігентности. Вимова — це зверхня одіж культури літературної мови, а вона ж е правдива ознака культури людини.

До набуття доброї літературної всеукраїнської вимови мусять прямувати всі, хто тільки має потребу прилюдно говорити: політичні промовці, адвокати, лектори на викладах, учителі й профе-

сори по школах, церковні проповідники в містах, а по змозі й по селах. На всіх прилюдних зборах мусять панувати тільки літературна вимова, особливо ж на зборах наукових, урочистих і т. ін.

Вся інтелігенція без виключення мусять навчатися доброї соборної літературної вимови. Створімо вимовний фронт, — щоб бодай переконати нашу інтелігенцію в конечній потребі говорити з літературною вимовою, і що ж вимову запроваджувати до своїх родин. Без такого хотіння ніколи не досягнемо мети, — полишимося й надалі зо своїми регіональними (місцевими) вимовами.

Е одна прилюдна інституція, що надзвичайно сильно впливає на вироблення нашої літературної вимови, — це театр. Кожний із нас, — чи то молодий чи старий, — любить вільний вечір перебути в театрі. Вплив театру на маси завжди був надзвичайно сильний, і таким лишається він і тепер. Так само великий і сильний вплив театру на вимову слухачів, — почути в театрі форми міцно сприймаються масою й несуться й до буденного життя. Знаємо, що особливо молоді сильно підпадає великому впливові театру: почути форми, почути вимову глибоко западають до мовної скарбниці молоді й звичайно зістаються там на ціле життя. Всім же нам відомо, як чарує нас артист не тільки грою своєю, але й своєю вимовою, коли вона бездоганна.

те саме, що оригінал. Гоголь глибоко розумів це і назвав рідну мову «язиком душі». Проф. Йос. Мандельштам у праці про стиль Гоголя («О характері Гоголевского стиля», 1902 р.) установив, що вся творчість Гоголя йшла рідною для нього українською колією, думав він українською мовою, а перекладав на російську, тому його друковані твори – то переклад із мови рідної. Робив це ради хліба шматка. Гоголь знав, що переклад не дорівнюється оригіналові, і давав Максимовичеві перестороги, як перекладати. Але він не підозрівав, як трагічно це відбивалося й на його творчості і на його психіці. Майже всі дослідники прийшли до висновку, що цей процес спричинився до роздвоєности душі геніяльного письменника і довів його до психічного розстрою. Легко спостерегти тягар мови, чужої природі письменника й на інших українцях, що писали по-російському, напр.: на Достоевському, Чехові, Мордовцеві,

Короленкові і ін. Природа свого не дарує і мститися.

Шевченко влучно зв'язав мову з Божеством, як це роблять віруючі. Христос проповідував арамейським діалектом жидівської мови, мавши перед собою людей, що для них цей діалект був рідним. Коли треба було всовістити гнобителя Савла, вченого й знавця кількох мов, то Христос звернувся до нього рідною Савлові жидівською мовою (Справи Ап. 26¹⁴). Актом зшестя св. Духа кожнісіньку мову християнство проголосило дарунком св. Духа, Його ласкою (Справи Апостольські 2³⁻¹²).

Ап. Павло наказав навчати кожен нарід його рідною мовою й шанувати кожнісіньку мову, навіть говірку, як дарунок і ласку св. Духа, та дбати про розвиток її, а ганьбу чи хулу на яку-будь мову вважати за той гріх, що, за словом Христа, ніколи не прощається (Марко 3²⁹, Матвій 12³¹, Лука 12¹⁰; І Лист ап. Павла до Коринт. розд. 14).

Коли св. Кирило та Методій стали ширити між слов'янами св. Письмо й Богослуження рідною їм мовою, то проти цього повстали німці, бо на територіях під німецькою владою духовні посади займали тоді німці, що нищили слов'янство й слов'янських мов не знали. Папа Римський (тоді ще не було розділу Церков) видав проти них Листа, і в нім вказав на гріховність претенсій на монополію яких-будь мов, і загрозив непокірним відлученням від Церкви за хулу на св. Духа, що зробив усі мови своїм дарунком і своєю ласкою, щоб славили Бога «всі язичі». Про це записано в Київському літописі під 898 роком (див. ще монографію проф. І. Огієнка).

Засвоєння чужих мов збагачує людину придбанням чужих продуктів і засобів думання. Але рідна мова грає роль природної основи, що на ній засвоюється й чуже. Без цього в психіці людини творилися б дисгармонія, хитання, хаос, брак основи й орієнтації. Для нації, коли її інтелігентніші шари мовно відчужуються від народу, настає занепад, поки витвориться нова, уже рідна інтелігенція, що стоїть із народом.

Проф. Єфименкова, росіянка, добре вистудіювавши нашу історію, про українську старшину писала, що вона ради егоїстичних інтересів й панування над народом відкинулася від нього, відцуралася рідної мови, ніби простонародної, й засвоїла собі чужі мови. Цим старшина, пише Єфименкова, зробила подвійний злочин: зробивши нарід

невільником і самітнім, вона пограбувала його матеріально, а зрадивши рідній мові, вона пограбувала його й духовно, бо зробила рідну мову тільки «мужичою», і тим позбавила її ролі провідника в нарід вищої культури зовні. **Відділившись від нації, панство понизило себе на роль ренегата й викликало до себе у одних презирство, а в народа – ненависть.**

Велику шкоду рідній мові робить і та частина української інтелігенції, що належно не студіює своєї мови, не знає її й зарозуміло засмічує чужими елементами. Робить це механічно, і відриває живу мову від народної психології та живих джерел творчості. Багато статей у часописах тепер пишеться таким язичієм, що не все можна й зрозуміти. В природній побудові народної мови і її реченнях всі слова в'яжуться органічно, а не механічно, одне з одним у гармонійну цілість думки, і речення одного приймає другий так, як воно вийшло з голови першого, тому другий зрозуміє думку першого так, як вона утворилася у першого. Цього не може статися у випадку, коли речення набито чужими словами, не націоналізованими й штучно вставленими.

Чуже слово і його форма та вжиток – то твір чужої психіки, що з нею зв'язані означення предмету, поняття, уява, вкладені в слово чужиною. Щоб те слово припасувати до чужої для нього мови, треба перевести його через лабораторію народної психіки й зробити для неї своїм, зв'язаним із означенням предмету, з уявою, поняттям, не творивши дисгармонії.

Мова, засмічена непристосованими до неї й до її духу елементами, стає непридатною до ролі засобу думання й ясного для других вислову.

У росіян, через велику інтернаціональність їхньої інтелігенції, механічне заповнення мови чужими елементами часом доводить до незрозуміння одним одного. На це скаржаться самі росіяни. Нам, мавши багату живу народну мову, треба пильнувати, щоб такого не трапилось і з нашою мовою. Тому треба пильнувати, щоб ті, що не знають живої народної мови, здержалися від своєї зарозумілості «знавців» і не засмічували б літературної мови своїми власними вигадками та невдалими перекладами, а постаралися б учитись її, знати її й шанувати. Псування рідної мови – це такий же злочин проти нації, як і нищення її.

Прага, проф. С. ШЕЛУХИН

Часопис «Рідна мова». – Жовква, лютий 1934 р., С. 54-56.